

GAL II* Kolokwium 1, 15 kwietnia 2021, rozwiązania i komentarze

Zadanie 1. (15p) Rozważmy endomorfizm ϕ przestrzeni $\mathbb{C}^4$ dany w bazie standardowej macierzą:

$$A = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 1 & 0 \\ -1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & -1 & 0 \end{bmatrix}.$$

(5p) Wyznacz macierz ϕ w postaci Jordana.

(5p) Wyznacz A^{100} .

(5p) Wyznacz dowolną macierz B taką, że $B^2 = A$.

ROZWIĄZANIE. Macierz A jest blokowo górnotrójkątna i oczywiście jej wielomian charakterystyczny to $(\lambda^2 + 1)^2 = (x - i)^2(x + i)^2$. A zatem ϕ ma wartości własne i oraz $-i$. Mamy też:

$$A - iI = \begin{bmatrix} -i & 1 & 1 & 0 \\ -1 & -i & 0 & 1 \\ 0 & 0 & -i & 1 \\ 0 & 0 & -1 & -i \end{bmatrix}, \quad (A - iI)^2 = \begin{bmatrix} -2 & -2i & -2i & 2 \\ 2i & -2 & -2 & -2i \\ 0 & 0 & -2 & -2i \\ 0 & 0 & 2i & -2 \end{bmatrix},$$

co oznacza, że $r(A - iI) = 3$, $r(A + iI) = 2$. A zatem mamy jedną klatkę Jordana rozmiaru 2 odpowiadającą wartości własnej $-i$. Również wartości własnej i odpowiada klatka rozmiaru 2. Czy umiemy to Państwo pokazać bez wykonywania ponownych rachunków? Pierwsza część rozwiązania jest zakończona.

Druga i trzecia część zwykle wymagają użycia postaci Jordana (i co za tym idzie) wyznaczenia bazy.

Można było jednak tego uniknąć. Zauważmy, że kładąc: $C = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ -1 & 0 \end{bmatrix}$ mamy $A = \begin{bmatrix} C & I \\ 0 & C \end{bmatrix}$ oraz:

$$A^n = \begin{bmatrix} C^n & nC^{n-1} \\ 0 & C^n \end{bmatrix}$$

Macierz C to tymczasem macierz obrotu o $3\pi/2$, czyli jej setna potęga to macierz obrotu o kąt 150π , czyli I . A nawet jeśli nie widzieliśmy tego obrotu, to widać, że $C^2 = -I$. Mamy więc $C^{99} = -C$, czyli:

$$A^{100} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & -100 \\ 0 & 1 & 100 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Również trzeci punkt robi się teraz bardzo łatwo. Trzeba tylko wpaść na to, że tak naprawdę szukamy macierzy blokowych $\begin{bmatrix} X & Y \\ 0 & X \end{bmatrix}$ o blokach $X, Y \in M_2(\mathbb{C})$ takich, że $\begin{bmatrix} X & Y \\ 0 & X \end{bmatrix}^2 = \begin{bmatrix} C & I \\ 0 & C \end{bmatrix}$, czyli:

$$X^2 = C, \quad XY + YX = I.$$

Te równania można bez większego trudu rozwiązać. Wiedząc, że C to macierz obrotu o $3\pi/2$ jest jasne, że jeden z jej pierwiastków to macierz obrotu o $3\pi/4$, która ma postać:

$$X = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} -\sqrt{2} & -\sqrt{2} \\ \sqrt{2} & -\sqrt{2} \end{bmatrix}.$$

Można też liczyć ręcznie; dla $X = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix}$ mamy układ: $a^2 + bc = 0, ab + bd = 1, ac + cd = -1, bc + d^2 = 0$.

Stąd $a^2 = d^2$. Nie może być $a = -d$, bo wtedy w drugim równaniu mamy $0 = 1$. Czyli $a = d$. Wtedy układ przybiera postać: $a^2 + bc = 0, 2ab = 1, 2ac = -1$, co natychmiast daje na przykład (inną) postać:

$$X = \begin{bmatrix} i\sqrt{2}/2 & -i\sqrt{2}/2 \\ i\sqrt{2}/2 & i\sqrt{2}/2 \end{bmatrix}.$$

Teraz rozwiązujemy równanie liniowe $XY + YX = I$ na wyrazy Y , dostając (przy drugiej wersji X):

$$\sqrt{A} = \begin{bmatrix} i\sqrt{2}/2 & -i\sqrt{2}/2 & -i\sqrt{2}/4 & -i\sqrt{2}/4 \\ i\sqrt{2}/2 & i\sqrt{2}/2 & i\sqrt{2}/4 & -i\sqrt{2}/4 \\ 0 & 0 & i\sqrt{2}/2 & -i\sqrt{2}/2 \\ 0 & 0 & i\sqrt{2}/2 & i\sqrt{2}/2 \end{bmatrix} \quad (*).$$

Rozwiązanie jest zakończone. A jeśli przyjdzie nam do głowy korzystanie z postaci Jordana? Zapiszemy $A = C^{-1}JC$, gdzie J jest postacią Jordana A , zaś C^{-1} jest macierzą mającą w kolumnie wektory bazy Jordana. Wtedy $A^{100} = C^{-1}J^{100}C$. Trzeba zacząć od wyznaczenia bazy Jordana. W skrócie, mamy:

$$\begin{aligned} \ker(\phi - i \operatorname{id})^2 &= \operatorname{lin}((1, i, 0, 0), (0, 0, 1, i)), & (\phi - i \operatorname{id})(0, 0, 1, i) &= (1, i, 0, 0), \\ \ker(\phi + i \operatorname{id})^2 &= \operatorname{lin}((1, -i, 0, 0), (0, 0, 1, -i)), & (\phi + i \operatorname{id})(0, 0, 1, -i) &= (1, -i, 0, 0). \end{aligned}$$

A zatem po krótkich rachunkach:

$$C^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 \\ i & 0 & -i & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & i & 0 & -i \end{bmatrix}, \quad C = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & -i & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & -i \\ 1 & i & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & i \end{bmatrix}$$

Teraz podnosimy do potęgi 100 klatki Jordana J_1, J_2 macierzy Jordana J endomorfizmu ϕ , aby dalej skorzystać z zależności:

$$J^{100} = \begin{bmatrix} J_1^{100} & 0 \\ 0 & J_2^{100} \end{bmatrix}.$$

Nietrudno widzieć (ten sam motyw, co przy potęgach postaci blokowej A), że:

$$\begin{bmatrix} i & 1 \\ 0 & i \end{bmatrix}^n = \begin{bmatrix} i^n & i^{n-1}n \\ 0 & i^n \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} i & 1 \\ 0 & i \end{bmatrix}^n = \begin{bmatrix} (-i)^n & (-i)^{n-1}n \\ 0 & (-i)^n \end{bmatrix},$$

czyli (zgodnie z oczekiwaniami):

$$A^{100} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 \\ i & 0 & -i & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & i & 0 & -i \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & -100i & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 100i \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & -i & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & -i \\ 1 & i & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & i \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & -100 \\ 0 & 1 & 100 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Jak znaleźć teraz $\sqrt{A}$? Wystarczy znaleźć $\sqrt{J}$, bo wtedy $\sqrt{A} = C^{-1}\sqrt{J}C$. A zatem wystarczy w istocie znaleźć pierwiastki z klatek Jordana w J . Można to zrobić ręcznie, albo wyznaczyć moltiplikatywny rozkład Jordana-Chevalleya (sic!) na iloczyn (przemienny!) macierzy diagonalnej i unipotentnej:

$$J_1 = \begin{bmatrix} i & 1 \\ 1 & i \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} i & 0 \\ 0 & i \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & -i \\ 0 & 1 \end{bmatrix},$$

a dla czynników łatwo znaleźć pierwiastki: czyli (dzięki przemienności!)

$$\sqrt{J_1} = \begin{bmatrix} \zeta_8 & 0 \\ 0 & \zeta_8 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & -i/2 \\ 0 & 1 \end{bmatrix},$$

gdzie ζ_8 pierwiastek stopnia 8 z 1 postaci: $\sqrt{2}/2 + i\sqrt{2}/2$. Podobnie wyznaczamy:

$$\sqrt{J_2} = \begin{bmatrix} \zeta_8 & 0 \\ 0 & \zeta_8 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & i/2 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Ta postać w zupełności mi wystarczy, ale można też wszystko pomnożyć i dostać postać (*).

* * *

KOMENTARZ. Struktura blokowa macierzy endomorfizmu, jeśli ją dostrzeżemy, ukazuje ukrytą geometrię przekształcenia. Twierdzenia klasyfikacyjne (typu Jordana) pokazują jak musi wyglądać geometria dowolnego endomorfizmu przestrzeni skończonego wymiaru nad $\mathbb{C}$, ale czasem warto spojrzeć „poza kanon”. Po to wprowadziliśmy podprzestrzenie niezmiennicze i twierdzenia związane z blokowo-diagonalnymi formami kanonicznymi Jordana, Frobeniusa itd., aby mieli Państwo przede wszystkim tę myśl w głowie: szukamy struktury blokowej, bo pozwala ona rozbić skomplikowane przekształcenie ϕ na kilka prostszych i nierzadko działających niemal niezależnie od siebie (przy postaci blokowo-diagonalnej mamy rozkład ϕ -niezmienniczy i na każdej składowej niezmienniczej ϕ działa niezależnie od pozostałych tzn. zmieniając ϕ tylko na tej podprzestrzeni nie wprowadzamy żadnych zmian w działaniu ϕ na pozostałych składowych). W zadaniu nie widać wprawdzie od razu składowych ϕ -niezmienniczych (są nimi podprzestrzenie cykliczne C_1, C_2 , w których macierze $\phi|_{C_i}$ są klatkami Jordana), ale w zamian działanie ϕ na $\operatorname{lin}(\epsilon_1, \epsilon_2)$ oraz działanie przekształcenia indukowanego $\bar{\phi} : V/\operatorname{lin}(\epsilon_1, \epsilon_2) \rightarrow V/\operatorname{lin}(\epsilon_1, \epsilon_2)$ są identyczne – są to obroty.

Zadanie 2. (15p) Forma dwuliniowa h zadana jest na przestrzeni $V = \mathbb{R}^3$ przy pomocy macierzy

$$G(h, st) = \begin{bmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 4 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{bmatrix}.$$

- (9p) Wyznacz bazę prostopadłą przestrzeni (V, h) . Czy (V, h) ma bazę złożoną z wektorów izotropowych?
 (6p) Pokaż, że są dokładnie dwie podprzestrzenie całkowicie zdegenerowane wymiaru 2 w (V, h) .

ROZWIĄZANIE. Szukamy wektora nieizotropowego w V . Dostrzegamy go od razu widząc, że na przekątnej $G(h, st)$ jest wartość 4 = $h(\epsilon_2, \epsilon_2)$. Niech więc pierwszy wektor szukanej bazy prostopadłej to $v_1 = (0, 1, 0)$. Zbiór wektorów prostopadłych do v_1 postaci $x_1\epsilon_1 + x_2\epsilon_2 + x_3\epsilon_3$, gdzie $st = (\epsilon_1, \epsilon_2, \epsilon_3)$, opisany jest warunkiem:

$$\begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 0 & 2 & 1 \\ 2 & 4 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{bmatrix} \Leftrightarrow 2x_1 + 4x_2 + x_3 = 0.$$

Zatem $\text{lin}(v_1)^\perp = \text{lin}((1, 0, -2), (0, 1, -4))$. Biorąc $v_2 = (1, 0, -2)$ mamy $h(v_2, v_2) = -4$ oraz $\text{lin}(v_1, v_2)^\perp$ opisana jest równaniami: $2x_1 + 4x_2 + x_3 = 0, -2x_1 + x_3 = 0$, a więc $\text{lin}(v_1, v_2)^\perp = \text{lin}(1, -1, 2)$. Biorąc $v_3 = (1, -1, 2)$ dostajemy szukaną bazę prostopadłą $\mathcal{A} = (v_1, v_2, v_3)$, w której h ma macierz:

$$G(h, \mathcal{A}) = \begin{bmatrix} 4 & 0 & 0 \\ 0 & -4 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Przestrzeń V ma oczywiście bazę złożoną z wektorów izotropowych. Patrząc na powyższą postać diagonalną widać natychmiast, że biorąc układ: $\mathcal{B} = (v_1 - v_2, v_1 + v_2, v_3)$ mamy:

$$G(h, \mathcal{B}) = \begin{bmatrix} 0 & 8 & 0 \\ 8 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Z postaci macierzy $G(h, \mathcal{B})$ natychmiast odczytujemy dwie podprzestrzenie całkowicie zdegenerowane wymiaru 2, czyli $\text{lin}(v_1 + v_2, v_3), \text{lin}(v_1 - v_2, v_3)$. Trzeba pokazać, że nie ma innych przestrzeni całkowicie zdegenerowanych wymiaru 2. Mając bazę prostopadłą $\mathcal{A} = (v_1, v_2, v_3)$ widzimy, że wektor izotropowy postaci $av_1 + bv_2 + cv_3$ spełnia $a^2 = b^2$, czyli $a = b$ lub $a = -b$. Rozważmy dowolną podprzestrzeń całkowicie zdegenerowaną U wymiaru 2. Twierdzimy, że $v_3 \in U$. Baza prostopadła tej przestrzeni złożona jest z pewnych wektorów $a'v_1 \pm a'v_2 + c'v_3$ oraz $a''v_1 \pm a''v_2 + c''v_3$, dla pewnych $a', a'' \neq 0$ oraz c', c'' . Odpowiednio skalując można zatem przyjąć, że $a' = a'' = 1$. Dodając, lub odejmując te wektory i ponownie skalując widzimy, że w istocie nasza przestrzeń całkowicie zdegenerowana ma postać:

$$U = \text{lin}(v_1 + v_2 + c'v_3, v_1 - v_2 + c''v_3),$$

gdzie $c' \neq c''$ (inaczej v_1 lub v_2 trafiają do U , a one nie są izotropowe). Zatem $(c' - c'')v_3 \in U$, czyli U zawiera v_3 . Stąd jednak jest jasne, że $v_1 + v_2 \in U$ lub $v_1 - v_2 \in U$. A zatem, zgodnie z oczekiwaniami, możliwe są tylko dwie dwuwymiarowe całkowicie zdegenerowane (podane wyżej). ■

* * *

KOMENTARZ. Badając formy dwuliniowe koncentrowaliśmy się dotąd zasadniczo na szukaniu bazy ortogonalnej oraz określaniu jakie elementy znaleźć się mogą na przekątnej macierzy formy w takiej bazie. Istotnym problemem jest również określenie na ile destrukcyjna może być dana forma, a więc jaki jest wymiar maksymalnej podprzestrzeni całkowicie zdegenerowanej. Liczbę tę nazywa się indeksem izotropii przestrzeni dwuliniowej. Na ćwiczeniach rozstrzygnęliśmy ten problem dla form symetrycznych nad $\mathbb{Z}_2$, co pozwoliło rozwiązać całkiem niebanalny problem *Eventown*. Okazuje się, że dla niezdegenerowanej symetrycznej formy dwuliniowej nad ciałem charakterystyki różnej od 2 wszystkie maksymalne podprzestrzenie całkowicie zdegenerowane mają ten sam wymiar. Jak wygląda ogólnie struktura takich przestrzeni i ich położenie w całej przestrzeni? Więcej o tym powie nam tzw. rozkład Witt'a. Okazuje się, że przestrzeń dwuliniową symetryczną można przedstawić jako sumę prostą trzech podprzestrzeni, z których dwie są całkowicie zdegenerowane (w pewnym sensie bliźniacze), a w na trzeciej – prostopadłej do sumy poprzednich działa tw. Jacobiego (tzw. przestrzeń anizotropowe, gdzie $h(v, v) \neq 0$, dla $v \neq 0$).

Zadanie 3. (15p) Niech $a \in \mathbb{R}$. Dla $n > 1$ formy h_a zadane są na przestrzeni $\mathbb{R}^n$ macierzami postaci:

$$G(h_a, st) = \begin{bmatrix} a & 1 & 0 & \dots & 0 & 0 \\ 1 & a & 1 & \dots & 0 & 0 \\ 0 & 1 & a & \dots & 0 & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & a & 1 \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 1 & a \end{bmatrix}.$$

(5p) Pokaż, że dla $a > 2$ forma h_a jest iloczynem skalarnym.

(5p) Znajdź sygnaturę formy h_1 .

(5p) Rozważ przestrzeń $V = (K^n, h_a)$, gdzie K – ciało. Pokaż, że dla $a \neq 1$ mamy $\dim V^\perp \leq 1$.

ROZWIĄZANIE. Niech $A_n = G(h_1, st)$, dla $h_1 : \mathbb{R}^n \times \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$. Wystarczy sprawdzić dla jakich a dla dowolnego niezerowego wektora $v \in \mathbb{R}^n$ mamy $h_a(v, v) > 0$. Robimy to (niemal) wprost z definicji: niech $v = (v_1, \dots, v_n)$. Wtedy dla dowolnego a wartość $h_a(v, v) = v^T A_n v$ równa jest:

$$a(v_1^2 + \dots + v_n^2) + 2v_1v_2 + 2v_2v_3 + \dots + 2v_{n-1}v_n = (a-2)(v_1^2 + \dots + v_n^2) + v_1^2 + (v_1+v_2)^2 + \dots + (v_{n-1}+v_n)^2 + v_n^2 > 0.$$

Jest więc jasne, że dla $a > 2$ forma h_a jest iloczynem skalarnym. Można też rozwiązać ten punkt korzystając z kryterium Sylwestera, wyprowadzając z rozwinięcia Laplace'a rekurencję¹: $|A_n| = a|A_{n-1}| - |A_{n-2}|$.

Jeśli chodzi o sygnaturę h_1 , to trzeba (chyba) nieco pokombinować, lub zgadnąć rozkład:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -1 & 1 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & -1 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & -1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & -1 \\ 0 & -1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & & & & \\ & -1 & & & \\ & & 1 & & \\ & & & \ddots & \\ & & & & A_{n-3} \end{bmatrix}$$

Istotnie, wykonujemy operacje elementarne na wierszach i (analogiczne) operacje na kolumnach A_n :

$$\begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{w_2-w_1} \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{k_2-k_1} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{w_4-w_2} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix}$$

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{k_4-k_2} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{w_2-w_3} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix} \xrightarrow{k_2-k_3} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \ddots \end{bmatrix}$$

W rezultacie $A_n \cong \text{diag}(1, -1, 1, A_{n-3})$. Stąd już łatwo dostajemy: $s(h_1) = \begin{cases} n/3, & n = 0 \pmod{3}, \\ \lfloor n/3 \rfloor + 1, & n = 1, 2 \pmod{3}. \end{cases}$

W ostatnim punkcie badamy wektory, które są prostopadłe do wszystkich wektorów przestrzeni V względem formy h_a . Element $v = (v_1, v_2, \dots, v_n)$ należy do $V^\perp$ wtedy i tylko wtedy, gdy jest prostopadły do każdego wektora bazy standardowej przestrzeni K^n . A zatem $V^\perp$ opisane jest jednorodnym układem:

$$av_1 + v_2 = 0, v_1 + av_2 + v_3 = 0, \dots, v_{n-2} + av_{n-1} + v_n = 0, v_{n-1} + av_n = 0.$$

Wystarczy zatem pokazać, na mocy tw. Kroneckera-Capellego, że rząd macierzy $A_n = G(h_a, st)$ tej formy jest nie mniejszy niż $n - 1$. To jest jednak oczywiste, niezależnie od ciała (i niezależnie od a). ■

* * *

KOMENTARZ. Znajdowanie sygnatury rzeczywistej symetrycznej macierzy trójdiagonalnej to w ogólności problem bardzo trudny i wciąż aktualny (rzecz jasna gdy, jak wyżej, nie działa twierdzenie Jacobiego). Nawet badanie wartości własnych takich macierzy nie jest wcale łatwe. Polecam opracowanie (Google it): É. Ghys, A. Ranicki: *Signatures in algebra, topology and dynamics* (raczej tylko drugi rozdział).

¹Dla macierzy trójdiagonalnej T_n rozmiaru $n \times n$, mającej na przekątnej wyraz a , nad przekątną: b , oraz pod przekątną: c mamy $|T_n| = a|T_{n-1}| - bc|T_{n-2}|$. Dla $a = 1$ oraz $bc = -1$ dostajemy Sami Wiemy Co. Jeśli zaś przekątne nie są stałe, to...

Zadanie 4. (15p)(2p) Udowodnij, że dla macierzy $X \in M_2(K)$ nad ciałem K mamy $X^2 - \text{tr}(X)X + \det(X)I = 0$.(5p) Pokaż, że $\det(X) = 0$, gdzie $X \in M_2(\mathbb{R})$ spełnia, dla pewnego całkowitego $n > 2$, równanie:

$$X^n + X^{n-2} = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix}.$$

(8p) Pokaż, że istnieje tylko jedna macierz $X \in M_2(\mathbb{Z}_5)$ taka, że:

$$X^5 = \begin{bmatrix} 4 & 2 \\ 4 & 1 \end{bmatrix}.$$

ROZWIĄZANIE. Pierwsza część była na wykładzie, ale wystarczy zauważyć, że jeśli $X = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix}$, to

$$X^2 - \text{tr}(X)X + \det(X)I = \begin{bmatrix} a^2 + bc & ab + bd \\ ac + cd & bc + d^2 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} (a+d)a & (a+d)b \\ (a+d)c & (a+d)d \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} ad - bc & 0 \\ 0 & ad - bc \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Przechodzimy do drugiej części. Aby pokazać, że $\det(X) = 0$ obłożmy wyjściową równość wyznacznikiem. Mamy: $\det(X^n + X^{n-2}) = \det(X)^{n-2} \det(X^2 + I) = 0$. Jeśli jednak $\det(X^2 + I) = 0$, to przechodząc do wielomianów zespolonych mamy: $\det(X - iI) \det(X + iI)$. A zatem i lub $-i$ są wartościami własnymi X . To jednak oznacza, że obydwie te liczby są pierwiastkami wielomianu charakterystycznego X , który jest rzeczywisty. Wielomian ten ma stopień 2, a więc musi mieć postać $\lambda^2 + 1$. Stąd jednak mielibyśmy $X^2 + I = 0$, co znaczyłoby, że lewa strona wyjściowego równania to macierz 0, co jest niemożliwe.

Uwaga. Teraz możliwe jest rozwiązanie wyjściowego równania (zadanie pochodzi z Olimpiady w Rumunii). Otóż stwierdzamy, że wobec $\det(X) = 0$ wielomian charakterystyczny macierzy X ma postać $\lambda^2 - \text{tr}(X)\lambda$, czyli na mocy tw. C-H mamy $X^2 = \text{tr}(X)X$. Zatem mamy: $X^n + X^{n-2} = (\text{tr}(X)^{n-1} - \text{tr}(X)^{n-3})X$. Przechodzimy do śladu macierzy po obydwu stronach. Po lewej ślad wynosi 2 (patrz wyjściowe równanie), a po prawej jest to oczywiście $\text{tr}(X)^n - \text{tr}(X)^{n-2}$. A zatem liczba $\text{tr}(X)$ jest pierwiastkiem wielomianu $x^n + x^{n-2} - 2$. Teraz już przechodzimy do analizy. Dla n parzystego okazuje się, że $\text{tr}(X)$ może być równe jedynie -1 oraz 1 (dlaczego?). Dla n nieparzystych jedynym zerem rozważanego wielomianu jest 1 . A zatem wyznaczyliśmy ślad i wyznacznik macierzy X , co daje trzy rozwiązania wyjściowego równania.

Przechodzimy do części trzeciej. *Sposób 1.* Zauważmy, że ślad i wyznacznik macierzy $A = \begin{bmatrix} 4 & 2 \\ 4 & 1 \end{bmatrix}$ to odpowiednio: 0 oraz 1. Szukamy macierzy rozmiaru 2×2 , która w piątej potędze ma taki ślad i wyznacznik. To oznacza, na mocy twierdzenia Cayleya-Hamiltona, że $(X^5)^2 + I = 0$. Zatem $A^2 + I = 0$. Czyli $A^5 = A$. Zatem A jest rozwiązaniem postawionego równania. Zauważmy dalej, że $\det X^5 = 1$, a równanie $x^5 = 1$ ma w $\mathbb{Z}^5$ jedynie rozwiązanie $x = 1$. Zatem równanie Cayleya-Hamiltona dla macierzy X ma postać: $X^2 - \text{tr}(X)X + I = 0$. Podnosimy całość do potęgi piątej:

$$X^{10} = (\text{tr}(X) - I)^5,$$

co nad ciałem $\mathbb{Z}_5$ jest równe po prostu $\text{tr}(X)^5 X - I$ (bo I jest przemienna z X oraz zachodzi cudowna tożsamość $(x+y)^5 = x^5 + y^5$). Co więcej, w ciele $\mathbb{Z}^5$ mamy $x^5 = x$, więc tak naprawdę $X^{10} = \text{tr}(X)X - I$. Ale przecież $X^{10} = A^2 = -I$, czyli $\text{tr}(X)X = 0$, co oznacza $\text{tr}(X) = 0$. A zatem $X^2 = -I$, czyli $X^5 = X = A$.

Sposób 2. Biorąc $m = \text{tr}(X)$, iterujemy trzykrotnie znane nam równanie $X^2 - mX + I = 0$ dostając:

$$X^5 = X^3(mX - I) = mX^4 - X^3 = mX^2(mX - I) - X(mX - I) = \dots = (m^4 - 3m^2 + 1)X - (m^3 - 2m)I. \quad (\dagger)$$

Przechodzimy do śladu macierzy po obydwu stronach. Mamy

$$\text{tr}(X^5) = m(m^4 - 3m^2 + 1) - 2(m^3 - 2m) = m^5 = m,$$

skąd $m = 0$ (wiemy ile wynosi ślad X^5). Zatem wracając do $(\dagger)$ mamy $X^5 = X$, czyli $X = A$.

Sposób 3. Skoro A spełnia wyjściowe równanie to można pokazać, że dowolne inne rozwiązanie X musi mieć te same wartości własne, co macierz A (stwierdzamy najpierw, że X ma te same wartości własne, co X^5). Ale A ma dwie różne wartości własne: 2, 3. A zatem X musi być również diagonalizowalna. Natomiast dla macierzy diagonalizowalnej X nad $\mathbb{Z}_5$ mamy $X^5 = X$, co daje znowu $X = A$. ■

Zadanie 5a. (5p) Niech V będzie przestrzenią z iloczynem skalarnym $\langle, \rangle$ oraz niech $W \subseteq V$ będzie podprzestrzenią. Pokaż, że dla każdego $v \in V$ wektor $u \in W$ jest obrazem v przy rzucie prostopadłym na W wtedy i tylko wtedy, gdy dla każdego $w \in W$ mamy $\|v - u\| \leq \|v - w\|$, gdzie $\|v\| = \sqrt{\langle v, v \rangle}$.

ROZWIĄZANIE. Niech $V = W \oplus W^\perp$ i niech $v = u + u'$, gdzie $u' \in W^\perp$. Wówczas $v - u \in W^\perp$. Dla każdego $w \in W$ mamy $u - w \in W$, a więc $\langle u - v, u - w \rangle = 0$. Z tw. Pitagorasa $\|v - w\|^2 = \|v - u\|^2 + \|u - w\|^2$, czyli $\|v - u\| \leq \|v - w\|$. Z drugiej strony, założmy, że u jest elementem W spełniającym nierówność $\|v - u\| \leq \|v - w\|$, dla każdego $w \in W$, ale to $t \neq u$ jest rzutem prostopadłym wektora v na W , czyli $v = t + t'$, dla pewnego $t' \in W$. Wówczas $(v - t) \perp (t - u)$, czyli wobec przypuszczenia $\|t - u\| \neq 0$ mamy, ponownie z tw. Pitagorasa: $\|v - u\|^2 = \|v - t\|^2 + \|t - u\|^2 > \|v - t\|^2$, sprzeczność z wyborem u . ■

Zadanie 5b. (5p) Wyznacz postać Jordana endomorfizmu nilpotentnego ϕ spełniającego warunki:

$$\begin{cases} \dim \ker \phi^2 & = 7 \\ \dim \ker \phi^5 & = 14 \\ \dim(\ker \phi^5 \cap \text{im } \phi^5) & = 1 \end{cases}$$

ROZWIĄZANIE. Niech $\phi \in \text{End}(V)$. Przyjrzyjmy się diagramowi Younga odpowiadającemu endomorfizmowi nilpotentnemu ϕ . Warunki zadania tłumaczą się następująco w języku tego diagramu:

- w pierwszych dwóch kolumnach od lewej jest 7 pól,
- w pierwszych pięciu kolumnach od lewej jest 14 pól,
- jest dokładnie jeden wiersz długości 6.

Ostatni warunek bierze się stąd, że gdyby diagram miał tylko 5 kolumn, to mielibyśmy $\ker \phi^5 = V$, ale wtedy $\text{im } \phi^5 = 0$, co przeczy trzeciemu warunkowi. Z drugiej strony, w każdym wierszu długości co najmniej 6 biorąc element z $5 + k$ -tej kolumny widzimy, że jego obraz przy ϕ^5 jest w tym wierszu na pozycji k . Elementy bazy Jordana wpisanej w diagram Younga są liniowo niezależne, więc z warunku $\dim(\ker \phi^5 \cap \text{im } \phi^5) = 1$ wynika, że jest dokładnie jedno pole o własności opisanej wyżej. A zatem diagram Younga ma 6 kolumn, w pierwszych 5 kolumnach ma 14 pól, a w ostatniej jedno. W rezultacie mamy² $\dim V = 15$. To oznacza, że postać Jordana ϕ ma dokładnie jedną klatkę rozmiaru 6×6 . Zostaje zatem do rozdzielienia 9 pól diagramu (w kolejnych wierszach). Pięć z nich musi znajdować się w pierwszych dwóch kolumnach, a kolejne cztery należą do trzech kolejnych kolumn. Jedynymi podziałami liczby 9 spełniającym te warunki są $5 + 3 + 1$ oraz $4 + 4 + 1$. A zatem postać Jordana ϕ ma 4 klatki rozmiarów odpowiednio: $6, 5, 3, 1$. lub $6, 4, 4, 1$. ■

Zadanie 5c. (5p) Niech V, W będą przestrzeniami liniowymi skończonego wymiaru, zaś niech $\phi : V \rightarrow W$ oraz $\psi : W \rightarrow V$ będą przekształceniami liniowymi, przy czym $(\text{id}_V - \psi \circ \phi) \in \text{End}(V)$ jest nilpotentny. Wskaż warunek konieczny i dostateczny, aby $(\text{id}_W - \phi \circ \psi) \in \text{End}(W)$ był również nilpotentny.

Odpowiedź: $\dim V = \dim W$. Niech $A = M(\phi)_{st}^{st}$ oraz $B = M(\psi)_{st}^{st}$. Wówczas

$$w_{AB-I}(\lambda) = w_{AB}(\lambda - 1) \text{ oraz } w_{BA-I}(\lambda) = w_{BA}(\lambda - 1).$$

Ale mówiliśmy sobie na ćwiczeniach, że wielomiany charakterystyczne w_{AB} oraz w_{BA} mogą różnić się tylko krotnością pierwiastka zerowego. Jest tak wtedy i tylko wtedy, gdy $\dim V \neq \dim W$. To jednak oznaczałoby, że wielomiany $w_{AB-I}(\lambda)$ oraz $w_{BA-I}(\lambda)$ różnią się co najwyżej krotnością pierwiastka równego 1. Jednak $AB - I$ jest macierzą nilpotentną, więc jej wielomian charakterystyczny to λ^k , dla pewnego k . Zatem wielomian charakterystyczny $BA - I$ jest identyczny, gdy $\dim V = \dim W$ oraz jest równy $\lambda^k(\lambda - 1)^s$, jeśli $\dim V \neq \dim W$. Stąd $BA - I$ jest nilpotentna wtedy i tylko wtedy, gdy $\dim V = \dim W$.

Zadanie 5d. (5p) Czy każda niezerowa macierz $A \in M_3(\mathbb{Q})$ jest kongruentna nad $\mathbb{Q}$ do macierzy, która ma dokładnie 3 różne wyrazy? Dla wyjaśnienia: macierz $I \in M_3(\mathbb{Q})$ ma dokładnie 2 różne wyrazy: 0, 1.

Odpowiedź: TAK. Każda niezerowa macierz wymierna rozmiaru 3 jest kongruentna z macierzą postaci $\text{diag}(a, b, c)$, gdzie $a, b, c \in \mathbb{Q}$, i nie wszystkie z nich są zerami. Jeśli $a = b = c \neq 0$, to mamy:

$$\begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a & 0 & 0 \\ 0 & a & 0 \\ 0 & 0 & a \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4a & 0 & 0 \\ 0 & a & 0 \\ 0 & 0 & a \end{bmatrix},$$

²Można to też wywnioskować łatwo np. ze wzoru $\dim \ker(\phi^{10}) = \ker(\phi^5) + \dim(\ker \phi^5 \cap \text{im } \phi^5)$, omawianego na ćwiczeniach w kontekście ogólnej formuły na wymiar jądra i obrazu złożenia przekształceń liniowych.

co daje żadaną macierz o trzech różnych wyrazach. Jeśli dwie z liczb a, b, c są równe i różne od trzeciej, to nie ma czego dowodzić, o ile któraś z nich nie jest zerem. Mamy jednak:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 2 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a & 2a & 0 \\ 2a & 2a & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a & 0 & 0 \\ 0 & a & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a & a & 0 \\ a & 2a & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Jeśli przyjmiemy zaś, że a, b, c są parami różne, to:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a & 0 & 0 \\ 0 & b & 0 \\ 0 & 0 & c \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a & a & a \\ a & a+b & a+b \\ a & a+b & a+b+c \end{bmatrix},$$

Zadanie 6. (20p) Macierz $P \in M_n(\mathbb{C})$ nazwiemy stochastyczną, jeśli wszystkie jej wyrazy są nieujemnymi liczbami rzeczywistymi oraz gdy suma wyrazów w każdym jej wierszu wynosi 1. Niech M_n będzie podzbiorem $\mathbb{C}$ złożonym ze wszystkich wartości własnych macierzy stochastycznych w $M_n(\mathbb{C})$. Przez wielokąt wypukły o wierzchołkach $p_1, \dots, p_r \in \mathbb{C}$ rozumiemy podzbiór $\mathbb{C}$ złożony ze wszystkich elementów postaci $a_1 p_1 + \dots + a_r p_r$, gdzie $a_i \in \mathbb{R}$, $a_i \geq 0$, dla $i = 1, \dots, r$, oraz $a_1 + \dots + a_r = 1$.

- (4p) Niech $z = (z_1, \dots, z_n) \in \mathbb{C}^n$ będzie wektorem własnym macierzy stochastycznej P o wartości własnej λ . Wykaż, że jeśli $Q \subset \mathbb{C}$ jest wielokątem wypukłym o wierzchołkach we współrzędnych wektora z , to zachodzi zawieranie $\lambda \cdot Q = \{\lambda \cdot q \mid q \in Q\} \subseteq Q$.
- (8p) Pokaż, że M_n zawiera 1, jest symetryczny względem prostej $\text{Re}(z)$ oraz, że $M_n \subset \{z : |z| \leq 1\}$. Wykaż ponadto, że jeśli $\lambda \in M_n$ i $|\lambda| = 1$, to λ jest pierwiastkiem z 1.
- (8p) Wykaż, że jeśli $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$ są zespolonymi wartościami własnymi macierzy P rozmiaru 3×3 o nieujemnych wyrazach rzeczywistych, to $3(\lambda_1^2 + \lambda_2^2 + \lambda_3^2) \geq (\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)^2$. Wywnioskuj stąd, że zbiór $M_3 \setminus \mathbb{R}$ jest zawarty w trójkącie równobocznym o wierzchołkach w pierwiastkach stopnia 3 z 1.

Rozwiązanie (a). Niech $z = (z_1, \dots, z_n)$ będzie wektorem własnym macierzy stochastycznej $P = (p_{ij})$ o wartości własnej λ , czyli $Pz = \lambda z$. Przechodząc w tej równości do współrzędnej $i = 1, \dots, n$ mamy

$$\lambda z_i = p_{i1} z_1 + p_{i2} z_2 + \dots + p_{in} z_n. \quad (*)$$

Rozważając wielokąt wypukły Q o wierzchołkach $z_1, \dots, z_n$ (nie wszystkie one są zerami) oraz dowolny należący doń punkt $q = q_1 z_1 + \dots + q_n z_n$, gdzie $q_i \geq 0$ oraz $q_1 + \dots + q_n = 1$ mamy, na mocy (*):

$$\begin{aligned} \lambda q &= \lambda(q_1 z_1 + \dots + q_n z_n) = \\ &= q_1(p_{11} z_1 + p_{12} z_2 + \dots + p_{1n} z_n) + \dots + q_n(p_{n1} z_1 + p_{n2} z_2 + \dots + p_{nn} z_n) = \\ &= (q_1 p_{11} + q_n p_{n1}) z_1 + \dots + (q_n p_{n1} + \dots + q_n p_{nn}) z_n. \end{aligned}$$

Oczywiście $q_1 p_{1i} + \dots + q_n p_{ni} \geq 0$, zaś suma tych współczynników to $q_1 + \dots + q_n = 1$. Zatem $\lambda q \in Q$.

Uwaga. Wykazaliśmy, że jeśli $\lambda \in M_n$, to istnieje wielokąt wypukły Q taki, że $\lambda Q \subseteq Q$. Zachodzi też fakt odwrotny. Istotnie, niech $\lambda Q \subset Q$, dla pewnego wielokąta wypukłego o wierzchołkach $z_1, \dots, z_q$, $q \leq n$. Wtedy λz_j leży w Q , a zatem istnieją takie $p_{ij} \geq 0$ oraz $p_{i1} + \dots + p_{iq} = 1$, że $\lambda z_i = p_{i1} z_1 + \dots + p_{iq} z_q$. Niech P będzie macierzą, która w pierwszych q wierszach i kolumnach ma wyrazy p_{ij} , a poza nimi zera. Wówczas macierz P jest stochastyczna i ma wektor własny $(z_1, \dots, z_q, \underbrace{0, \dots, 0}_{n-q})$ o wartości własnej λ .

Rozwiązanie (b). Oczywiście dla dowolnej macierzy stochastycznej rozmiaru n wektor złożony z samych jedynek jest wektorem własnym o wartości własnej 1. Zbiór M_n jest sumą mnogościową zbiorów pierwiastków zespolonych wielomianów o współczynnikach rzeczywistych, a zatem z każdym pierwiastkiem nierzeczywistym z takiego wielomianu należącym do M_n , do zbioru M_n wchodzi także sprzężony z nim pierwiastek $\bar{z}$. Wreszcie, korzystając³ z (a) bierzemy wielokąt Q odpowiadający wartości własnej λ i wybieramy z niego takie z , że $|z|$ jest maksymalny. Wówczas $\lambda z \in \lambda Q \subseteq Q$, zatem $|\lambda z| \leq |z|$, czyli $|\lambda| \leq 1$.

³Mozna także argumentować bez punktu (a) rozważając na $\mathbb{C}^n$ (nad $\mathbb{R}$) tzw. normę maksimum $\|\cdot\|_\infty$ zadaną wzorem: $\|(z_1, \dots, z_n)\| = \max(|z_i|)$. Wówczas rozważając na $M_n(\mathbb{C})$ tzw. normę wierszową, tzn. $\|P\|_\infty = \max_i \sum_{j=1}^n |p_{ij}|$ oraz pokazując, że $\|\lambda v\|_\infty = \|Pv\|_\infty \leq \|P\|_\infty \cdot \|v\|_\infty$, dostajemy $|\lambda| \leq 1$. To znana sztuczka z teorii zbiorów wypukłych.

Pozostało wykazanie, że jeśli $\lambda \in M_n$ oraz $|\lambda| = 1$, to λ jest pierwiastkiem z 1. Weźmy znowu wielokąt Q odpowiadający λ i taki punkt $0 \neq z \in Q$, że $|z|$ jest maksymalny. Jeśli $z_1, \dots, z_n$ to wierzchołki Q , to

$$|z| = |a_1 z_1 + \dots + a_n z_n| \leq a_1 |z_1| + \dots + a_n |z_n| \leq (a_1 + \dots + a_n) \max_i |z_i| = \max_i |z_i| \leq |z|.$$

Równość w powyższej nierówności zachodzi tylko gdy wszystkie z_i są proporcjonalne. A zatem z jest jednym z wierzchołków. Zatem $\lambda z, \lambda^2 z, \dots$, które również należą do Q (bo $\lambda Q \subseteq Q$), mają również moduł $|z|$ (bo $|\lambda| = 1$), więc powtarzając powyższy argument – są wierzchołkami Q . Skoro jednak Q ma skończenie wiele wierzchołków, to istnieją s, t , że $\lambda^{s+t} z = \lambda^s z$. Skoro $|\lambda| \neq 0$, to $z \neq 0$, czyli $\lambda^t = 1$.

Rozwiązanie (c). Niech $P = (p_{ij})$ będzie macierzą o wyrazach nieujemnych i wartościach własnych $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$. Oczywiście $\text{tr}(P) = \lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3$. Macierz P^2 ma wartości własne $\lambda_1^2, \lambda_2^2, \lambda_3^2$, a zatem z tego, że $p_{ij} \geq 0$ oraz z nierówności Schwarz'a $\|(p_{11}, p_{22}, p_{33})\|^2 \cdot \|(1, 1, 1)\|^2 \geq \langle (p_{11}, p_{22}, p_{33}), (1, 1, 1) \rangle_{st}^2$ mamy:

$$\begin{aligned} \lambda_1^2 + \lambda_2^2 + \lambda_3^2 &= \text{tr}(P^2) = \\ &= p_{11}p_{11} + p_{12}p_{21} + p_{13}p_{31} + p_{21}p_{12} + p_{22}p_{22} + p_{23}p_{32} + p_{31}p_{13} + p_{32}p_{23} + p_{33}p_{33} \geq \\ &\geq p_{11}^2 + p_{22}^2 + p_{33}^2 \geq \frac{1}{3}(p_{11} + p_{22} + p_{33})^2 = \frac{1}{3}(\text{tr}(P))^2 = \frac{1}{3}(\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3)^2. \end{aligned}$$

Teraz pokazujemy tezę dotyczącą zbioru M_3 . Zauważmy, że jeśli macierz P rozważana wyżej jest stochastyczna, to jej wielomian charakterystyczny ma pierwiastki $1, \lambda, \bar{\lambda}$, dla pewnego $\lambda \in \mathbb{C}$. Jak wyżej, $\text{tr}(P) = \lambda + \bar{\lambda} + 1$. Skoro P ma wyrazy nieujemne to jej ślad też jest nieujemny, co oznacza, że dla $\lambda \in M_3$ mamy $\text{Re}(\lambda) \geq -\frac{1}{2}$. Oczywiście $\text{Re}(z) = -\frac{1}{2}$ to prosta zawierająca jeden z boków rozważanego w tezie trójkąta. Proste zawierające pozostałe boki opisane są równaniami: $1 - \text{Re}(z) \pm \sqrt{3} \text{Im}(z) = 0$. Zauważmy, że nierówność wykazana wyżej przybiera dla macierzy P (o wartościach własnych $1, \lambda, \bar{\lambda}$) postać:

$$3(1 + 2 \text{Re}(\lambda)^2) \geq (1 + 2 \text{Re}(\lambda))^2,$$

czyli

$$(1 - \text{Re}(\lambda))^2 \geq 3 \text{Im}(\lambda)^2.$$

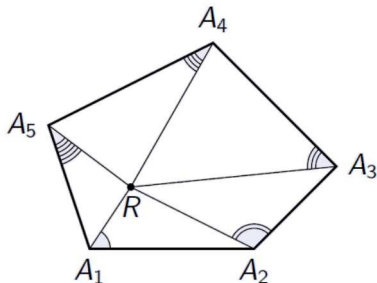
A zatem:

$$(1 - \text{Re}(\lambda) - \sqrt{3} \text{Im}(\lambda))(1 - \text{Re}(\lambda) + \sqrt{3} \text{Im}(\lambda)) \geq 0.$$

Biorąc pod uwagę, że M_3 zawiera się w dysku $|z| \leq 1$, dostajemy tezę.

* * *

KOMENTARZ. Problem określenia położenia spektrum macierzy stochastycznych postawił w 1938 roku wielki radziecki matematyk Andriej Kołmogorow. W roku akademickim 1944-45 podczas seminarium dotyczącego teorii procesów Markova pytanie Kołmogorowa trafiło do grupy studentów. Niedługo później dwójka dwudziestolatek: K. Dmitriev oraz E. Dynkin znalazła niezwykle pomysł ataku tego problemu. Dmitriev został przyjęty na Uniwersytet w wieku 14 lat i był powszechnie uznawany za geniusza. Dynkin przyszedł na uczelnię jako szesnastolatek i okazał się nie mniej wybitnym. Obydwaj doktoryzowali się u Kołmogorowa. Tej dwójce udało się dokonanie geometrycznego przeformułowania problemu, czego fragment widzieliśmy w zadaniu. Kolejne pomysły to między innymi uogólnienie twierdzenia o kącie Brocarda, ograniczające, dla n -kąta wypukłego, miarę najmniejszego z kątów zaznaczonych niżej, po wszystkich R (piękne i proste rozwiązanie w prezentacji niżej; dla $n = 3$ było to zadanie na IMO 1991):

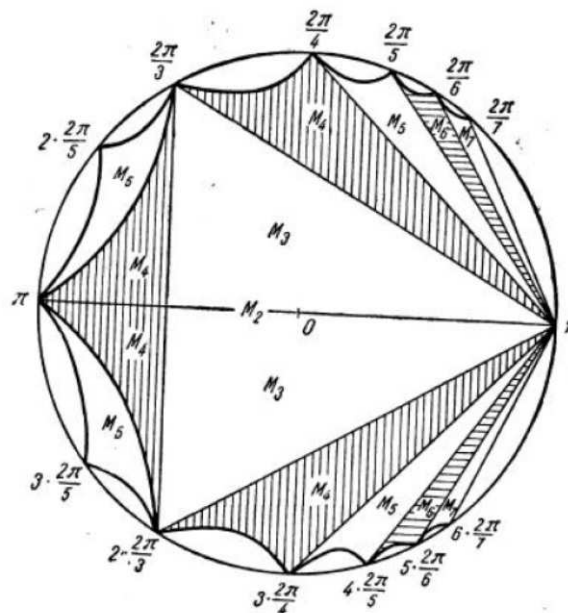

Swoje wyniki publikowali z Kołmogorowem w latach 1945-46. W roku 1951 problem doczekał się całkowitego rozwiązania przez studenta Dynkina: F. Karpielewicza. To właśnie nazwiskiem Dynkina opatrzone są grafy, dla których forma Titsa (komentarz do zadania 3) jest dodatnio określona. Warto zajrzeć do prezentacji poświęconej temu problemowi: <https://abesenyei.web.elte.hu/publications/dynkin.pdf>.

ТЕОРЕМА VII. Для $n \leq 5$ M_n будет объединением циклических k -угольников ($k \leq n$).

В заключение приведем чертеж (фиг. 11), схематически изображающий фигуры M_2, M_3, M_4, M_5 и те части фигур M_n для $n > 5$, которые нам известны.

Z oryginalnej pracy Dmitrieva i Dynkina: opis zbiorów M_2, M_3, M_4, M_5 . Jest on do zrozumienia! Źródło: <https://abesenyei.web.elte.hu/publications/dynkin.pdf>.